

8.1. კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის არსი

როგორც წინა თავში აქტივების დახასიათებისას აღინიშნა, ანგარიშთა გეგმაში აქტივების აღრიცხვა და დაჯგუფება ზოგიერთ ქვეყანაში ხდება მათი ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით, საქართველოში ანგარიშთა გეგმის მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ის, რომ აგებულია ლიკვიდურობის პრინციპით. განხილული ცხრილი (ცხრ. №7.1.) ამას ცხადყოფს. ამ შემთხვევის გარდა, უკვე რამდენჯერმე ვახსენეთ ტერმინები: ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა და მცირე განმარტებებიც გავაკეთეთ, თუმცა, აღნიშნული საკითხები იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მათ დახასიათებას ცალკე თავი მიეძღვნა.

ნებისმიერი კომერციული ბანკის საქმიანობის ზოგადი შეფასება შესაძლებელია ორი ურთიერთდაკავშირებული ფაქტორით: მომგებიანობა და საიმედოობა, მათ შორის, საიმედოობის განსაზღვრის ორი ძირითადი მაჩვენებელია ცნობილი: ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა. ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა არის ის ორი ძირითადი მიზანი, რომელთა მიღწევა განსაკუთრებით პრიორიტეტულია ქვეყნის ცენტრალური ბანკებისათვის თავიანთი ფუნქციების შესრულებისას, როცა ისინი გვევლინებიან სტაბილური საბანკო სისტემის გარანტად და უზრუნველყოფენ მოსახლეობის მხრიდან საბანკო სისტემისადმი ნდობის ამაღლებას. ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა ასევე არის ბანკის მენეჯმენტისა და აქციონერთა განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი, ვინაიდან კომერციული ბანკის ლიკვიდობის პრობლემისა და გადახდისუნარიანობის კრიზისის შემდეგ მისი გაკოტრების პერსპექტივა დგება.

მაინც რა არის კომერციული ბანკის ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა, მაშინ, როცა ზოგიერთი ამ ტერმინებს საერთოდ აიგივებს? ტერმინი „ლიკვიდობა“ წარმოდგება ლათინური სიტყვისაგან *liquidus*, რაც ნიშნავს თხევადს, დენადს. იგი თავისი შინაარსით გულისხმობს მატერიალური ფასეულობის ფულად სახსრებად ადვილად რეალიზებადს, მარტივად კონვერტირებადს, სწრაფად გაყიდვადს. ტერმინი „ლიკვიდობა“ ფართოდ გამოყენებადია სხვადასხვა გარემოებაში, მაგალითად, საწარმოს ლიკვიდობა, ბაზრის ლიკვიდობა, ბალანსის ლიკვიდობა, აქტივის ლიკვიდობა, ლიკვიდობის დონე და ა. შ. ჩვენი შესწავლის საგანია **ბანკის ლიკვიდობა**, რაც მდგომარეობს მის უნარში, დროულად, ანუ დათქმულ ვადაში და სრულად გაისტუმროს ვალდებულებები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ ესაა ბანკის უნარი, პასუხი აგოს თავის ვალდებულებებზე, ოღონდ აქ აღნიშნულია ორი მნიშვნელოვანი მომენტი: სრულად და დათქმულ ვადაში.

აქტივების ლიკვიდობა შეფარდებითი სიდიდეა, ვინაიდან ნებისმიერი აქტივის გაყიდვა ბოლოს და ბოლოს მაინც შესაძლებელია, მაგრამ მთავარია, რა დროში და რა ფასად. აქტივების ლიკვიდობის ცნების მთავარი შინაარსი აქტივის ფულად გადაქცევის ფასშია, საყოველთაოდ მიღებულია, რომ ყველაზე არალიკვიდური აქტივია უძრავი ქონება, ვინაიდან მას აქვს მაქსიმალური ოდენობის ინდივიდუალური მახასიათებლები და პრაქტიკულად არ ექვემდებარება სტანდარტიზაციასა და უნიფიცირებას. რაც მეტია მახასიათებელი, მით უფრო ძნელდება მყიდველის მოძებნა, რომელსაც დააკმაყოფილებს ყველა თავისი პარამეტრით. აქტივის ფულად გადაქცევის ფასში ვლინდება აქტივისა და მის საბალანსო ღირებულებას შორის სხვაობა, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს ყველა აქტივის განლაგებას ლიკვიდობის კიბეზე ზრდადობის მიხედვით.

პასუხი გავცეთ კიდევ ერთ კითხვას: კონკრეტულად რით გამოიხატება, რომ ბანკი ლიკვიდურია? ბანკის ლიკვიდობა გულისხმობს გარკვეული პერიოდისათვის ვადადამდგარი ვალდებულებების გასტუმრებისათვის, ერთი მხრივ, მის ხელთ არსებული ლიკვიდური სახსრების „საკმარის“ მოცულობას და, მეორე მხრივ, მათი ოპერატიულად მობილიზაციის უნარსა და შესაძლებლობას, აუცილებლობის შემთხვევაში.

ამ შემთხვევაში დაზუსტებას მოითხოვს ტერმინი „ლიკვიდური სახსრები“. როგორც წინა თავიდან გვახსოვს, ბანკის სხვადასხვა აქტივი ლიკვიდობის სხვადასხვა ხარისხით გამოირჩევა, და რაც მეტია მისი ხარისხი, მით მეტია შესაძლებლობა, გარდაიქმნას თავის ღირებულებად ფულად ფორმაში და მინიმალური დანაკარგებით. საქართველოს ეროვნული ბანკი თავისი რეგულაციის საჭიროებისათვის უფრო მკაცრად განმარტავს **ლიკვიდურ აქტივებს**, რომლის მიხედვითაც, ესაა „ფულადი სახსრები და ისეთი სახის აქტივები, რომლებსაც აქვთ ფულად სახსრებად მყისიერად (სწრაფად) გარდაქმნის შესაძლებლობა“. ქართული რეგულაციით ლიკვიდურ აქტივებში, გარდა ფულადი სახსრებისა (ნაღდი და უნაღდო), შედის მხოლოდ სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები. რა თქმა უნდა, ნებისმიერი აქტივი შეიძლება იქცეს ფულად, უბრალოდ საუბარია, რამდენად სწრაფად და დანაკარგების გარეშე ეს შესაძლებელი. ქართული საბანკო რეგულაციით ასევე ცნობილია **მიმდინარე აქტივები**, ანუ დაფარვის ერთ თვემდე ვადის მქონე აქტივები.

გავიხსენოთ, რომ წინა თავში აქტივების კლასიფიკაციის განხილვისას გავანალიზეთ ლიკვიდური აქტივების სამი სახეობა:

- **მყისიერი ლიკვიდური აქტივები**, ანუ ფულადი სახსრები და ისეთი აქტივები, რომლებსაც აქვთ ფულად სახსრებად მყისიერად (სწრაფად) გარდაქმნის შესაძლებლობა (საქართველოში არსებული პრაქტიკით – ესაა ნაღდი ფული, სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე, ბანკებში განთავსებული დეპოზიტები და სახელმწიფო სავალო ფასიანი ქაღალდები);
- **მიმდინარე ლიკვიდური აქტივები** – ესაა ის აქტივები, რომელთა დაფარვის (დაბრუნების) ვადა არის 30 დღემდე (გაცემული სესხები და სხვა განთავსებული სახსრები, რომელთა დაფარვამდე დარჩენილია 30 დღემდე);
- **გრძელვადიანი ლიკვიდობის სახსრები**, ანუ ის აქტივები, რომელთა დაფარვის ვადა აღემატება 30 დღეს.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი, რომელიც დაკავშირებულია კომერციული ბანკის ლიკვიდობასთან. ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ ლიკვიდობის პრობლემა მხოლოდ მაშინ უდგას ბანკს, როცა დროულად ვერ აბრუნებს დეპოზიტს. მას სახელმეკრულეო ვალდებულება ხომ აქტივების განთავსების შესახებაც აქვს, ანუ ლიკვიდობის პრობლემა მაშინაც გამოიხატება, როცა ბანკი ვერ გაცემს კრედიტს წინასწარ შეთანხმებული პირობებით (ვადა, კრედიტის თანხა, ვალუტა და სხვ.).

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კომერციული ბანკის პრობლემურობის პირველი ნიშანი, „ავადმყოფობის“ პირველი სიმპტომი და გამოვლინება ლიკვიდობაში გაჩენილი პრობლემებია, რომლებიც უმოკლეს ვადაში უნდა აღმოიფხვრას და მიღებულ იქნეს ზომები, რათა აღნიშნული მდგომარეობა აღარ განმეორდეს. ადვილი მისახვედრია, რომ ბანკისათვის, რომელსაც ექმნება ლიკვიდობის პრობლემები, პირველი ნეგატიური შედეგია მისი მოქმედების

არეალის შეზღუდვა, ანუ იგი არათუ ველარ მონანილეობს მძაფრ კონკურენტულ ბრძოლაში, არამედ უწევს უარის თქმა მომგებიანი და ხელსაყრელი პროექტების დაფინანსებაზე. ამას გარკვეული პერიოდის შემდეგ მოჰყვება მისი კლიენტების უკმაყოფილება, იმიჯის შელახვა და შემდეგ – კლიენტების დაკარგვა, რაც კიდევ უფრო ამწვავებს შექმნილ მდგომარეობას.

ამის საპირისპიროდ, უნდა ითქვას, რომ კომერციული ბანკის ლიკვიდობა, ანუ მისი უნარი დროულად და სრული მოცულობით შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულებები, ქმნის მისი ნორმალური ფუნქციონირების მყარ საფუძველს. საბანკო ლიკვიდობის მნიშვნელობა გამომდინარეობს ორი ძირითადი მიმართულებიდან:

1. საბანკო ლიკვიდობა უზრუნველყოფს კლიენტების მხრიდან ფულზე მოთხოვნას, რათა განახორციელონ გადახდები, ასევე მიიღონ კრედიტი;
2. საბანკო ლიკვიდობა პირდაპირ კავშირშია ბანკის იმიჯთან (რეპუტაციასთან) და სტაბილური ლიკვიდობა მას აძლევს კონკურენტულ ბრძოლაში წარმატების კარგ შანსებს.

თუ ჩავუღრმავებთ საკითხს, დავინახავთ, რომ ბანკის ლიკვიდობა განისაზღვრება მისი პასივებისა და აქტივების ვადების მიხედვით დაბალანსებით. რაც უფრო ახლოსაა ვადების მიხედვით დაჯგუფებული პასივებისა და აქტივების მოცულობები ერთმანეთთან (მაგალითად, მოთხოვნამდე, ერთკვირიანი, ერთთვიანი და ა.შ.), მით უფრო ლიკვიდურია ბანკი. აღნიშნულ მომენტზე შემდეგ პარაგრაფებში იქნება საუბარი.

საბანკო ლიკვიდობაზე ალბათ მხოლოდ დადებითი მომენტების წინ წამოწევა არ იქნებოდა მართებული, რა თქმა უნდა, ლიკვიდობის პრობლემა, ანუ დეფიციტური ლიკვიდობა, მეტად სერიოზული პრობლემაა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ „ბევრი“ ლიკვიდური აქტივი, ანუ **ჭარბი ლიკვიდობა** კარგია. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ლიკვიდური აქტივები ეს „არამუშა“ აქტივებია და მათ უმეტეს ნაწილს შემოსავალი არ მოაქვს, ან თუ მოაქვს, იგი ბევრად ნაკლებია „მუშა“ აქტივების შემოსავლიანობაზე, გასაგები ხდება, რომ ჭარბი ლიკვიდობა ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ცხადყოფს მენეჯმენტის უუნარობას, მაქსიმალურად გამოიყენოს თავის ხელთ არსებული რესურსები შემოსავლების გასაზრდელად.

უფრო მეტიც, კომერციული ბანკების აქტივებში ლიკვიდური აქტივების მეტისმეტად დიდი ხვედრითი წილი მნიშვნელოვნად ამცირებს ბანკის მომგებიანობას. ბანკი მოიზიდავს სახსრებს დეპოზიტების სახით, თუ ამ მოზიდულ სახსრებს ბანკი დატოვებს სალაროში ნაღდი ფულის სახით და საკორესპონდენტო ანგარიშზე, მაშინ ეს იქნება ყველაზე საიმედო დაბანდება და ბანკს ექნება ლიკვიდური აქტივების დიდი ხვედრითი წილი, მაგრამ განსაზღვრული პერიოდის შემდეგ აუცილებელია არა მარტო დეპოზიტის, არამედ მასზე დარიცხული პროცენტის დაბრუნება. ბანკი დააბრუნებს დეპოზიტს, მაგრამ ვერ გასცემს პროცენტს, რადგანაც მას არავინ გადაუხდის პროცენტს სალაროში ნაღდი ფულის შენახვისათვის, პირიქით, ამისათვის იგი დამატებით ხარჯებს გასწევს. ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ზარალიანი ბანკი ვერ შეძლებს შეასრულოს სადეპოზიტო ხელშეკრულების პირობები და გადაიხადოს პროცენტები, ეს კი ლიკვიდობის პრობლემის გაჩენას ნიშნავს. ანუ მეტისმეტად ჭარბი ლიკვიდობა ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში – ესაა ხარჯების ზრდა და შემოსავლების შემცირება

ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ ბანკის ლიკვიდური აქტივების გაზრდა ავტომატურად არ იწვევს თვითონ ბანკის ლიკვიდობის ამაღლებას. ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, კომერციული ბანკის წარმატებული მენეჯმენტი გულისხმობს ოქროს შუალედის ძებნას ლიკვიდობის დეფიციტსა და ჭარბ ლიკვიდობას შორის.

რაც შეეხება კომერციული ბანკის **გადახდისუნარიანობას**, იგი ითვალისწინებს ბანკის შესაძლებლობას, დროულად და სრულად გაისტუმროს ყველა ვალდებულება.

მიუხედავად ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის ცნებების მსგავსებისა, მათ შორის განსხვავება არსებობს და მისი დანახვა აუცილებელია. კერძოდ, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ის, რომ ლიკვიდობა ვალდებულებების დროული დაფარვის შესაძლებლობაა, ხოლო გადახდისუნარიანობა – ვალდებულებების შესრულებისათვის პირობების შექმნა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ლიკვიდობის დროებითი არარსებობის შემთხვევაში ბანკს შეუძლია არ დააბრუნოს დეპოზიტი დღეს და გადაიხადოს ჯარიმა დაყოვნებისათვის. თუმცა, იგი რჩება გადახდისუნარიანად, ვინაიდან სახსრების შემოსვლის შემდეგ შეასრულებს ვალდებულებებს და აღადგენს ლიკვიდობას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, გადახდისუნარიან ბანკად იგულისხმება ის ბანკი, რომელსაც შეუძლია ადრე თუ გვიან შეასრულოს ვალდებულებები. ლიკვიდურია ბანკი, რომელიც მოცემული მომენტისათვის ასრულებს ყველა ვალდებულებას.

ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობას შორის განსხვავების თვალსაჩინოებისათვის გავიხსენოთ ცნობილი ფინანსური „პირამიდა“, რომლის შემთხვევაშიც ვალდებულებების დაფარვა გადახდის ვადის დადგომისთანავე ხორციელდება მოზიდული სახსრების მეშვეობით. ამასთან, „პირამიდული“ სისტემა ლიკვიდურია (პირველ ეტაპებზე), სანამ ახალი სახსრების მოზიდვაა შესაძლებელი, მაგრამ არაგადახდისუნარიანია, ვინაიდან ფულადი ნაკადების შეწყვეტისთანავე ასეთი სისტემა არალიკვიდური ხდება.

როგორც ვხედავთ, ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობას შორის მიზეზშედეგობრივი კავშირია. არალიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობას შორის სიტუაციის შეუსაბამობა დიდხანს ვერ გაგრძელდება, რადგან შეუსრულებელ ვალდებულებებზე ჯარიმების მოცულობა ყოველდღიურად გაიზრდება, შეილახება რეპუტაცია, რასაც მოჰყვება მომგებიანი პროექტებისა და კლიენტების დაკარგვა და ა. შ. დადგენილი ზღვარის მიღწევის შემდეგ არალიკვიდობა მიგვიყვანს გადახდისუნარიანობამდე, ვინაიდან ვალდებულებები უფრო სწრაფად გაიზრდება, ვიდრე აქტივები. ამ შემთხვევაში, თუკი ბანკმა შეძლო ლიკვიდობის აღდგენა ამ ზღვრამდე მისვლამდე, მაშინ ლიკვიდობის კრიზისი დროებითი ხასიათის მატარებელი იქნება. წინააღმდეგ შემთხვევაში ბანკი ლიკვიდობის კრიზისიდან გადახდისუნარიანობის კრიზისში გადავა.

მოკლედ თუ შევაჯამებთ, ლიკვიდობა არის ბანკის უნარი, მოცემული თარიღისათვის (მაგალითად: ხვალ, თვის ბოლოს ან წლის ბოლოს) სრულად შეასრულოს იმ პერიოდისათვის ვადადამდგარი ვალდებულებები, ხოლო გადახდისუნარიანობა – ესაა მისი შესაძლებლობა, იმავე ვადაში სრულად გაისტუმროს ყველა ვალდებულება, ანუ მისი ბალანსის აქტივები მეტია ვალდებულებებზე (პასივებს მინუს კაპიტალი). როგორც ვხედავთ, შეიძლება მოცემულ მომენტში ბანკი იყოს არალიკვიდური, მაგრამ ეს ავტომატურად არ ნიშნავს მის არაგადახდისუნარიანობას, ისევე როგორც დღეს არსებული ლიკვიდობა არ ნიშნავს, რომ ბანკი გადახდისუნარიანია.